

KAZAKİSTAN İÇİN LATİN ALFABESİNE GEÇMEK NİYE BU KADAR ZOR?

Parassat RAKYMBERLİ*

Özet: Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinden Azerbaycan gibi bazıları Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçti, bazıları ise Kazakistan gibi 2017 yılına kadar bekledi ve geçiş süreci 2031'e kadar uzatıldı. Bu makalede, Kazakistan'ın alfabe değişikliği kararını niye bu kadar geç vermesinin nedenleri ve karşılaştığı zorluklar ele alınacaktır. Latin alfabesine geçmede Kazakistan'ın zorlukları, genel ve özel nedenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Literatürde öne çıkarılan, bütün yayınların yeni alfabeyle dönüştürülmesi, eski ve yeni nesillerin eğitimi gibi nedenlerle masraflı ve zor olması gibi genel nedenler yanında, bütün Türk ülkeleri içinde Rus nüfusunun fazla olması, Rusya'ya yakınlığı, Rus işgaline erken girip Rus kolonisi altında daha uzun süre kalması, Rusya'nın baskısı, Rusçanın Kazaklar ve diğer etnik azınlık tarafından daha çok konuşulması ve Lingua Franca yani farklı etnik gruplar arasında geçer dil olması gibi Kazakistan'a özel nedenler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Alfabe Değişikliği, Latin Alfabesi, Alfabe Tarihi, Kazakistan*

Why Is It So Difficult for Kazakhstan to Switch to the Latin Alphabet?

Abstract: Some of the Turkish Republics that gained independence after the collapse of the Soviet Union, such as Azerbaijan, switched from the Cyrillic alphabet to the Latin alphabet, while others, such as Kazakhstan, waited until 2017 and the transition period was extended until 2031. In this article, the reasons why Kazakhstan made the decision to change the alphabet so late and the difficulties it faced will be discussed. Difficulties in switching to the Latin alphabet are divided into two: general and specific reasons. In addition to the general reasons highlighted in the literature, such as converting all the publications to the new alphabet, being costly and difficult due to reasons such as the education of the older and younger generations, the fact that the Russian population is higher among all Turkish countries, their proximity to Russia, entering the Russian occupation early and staying under the Russian colony for a longer period of time, there are reasons specific to Kazakhstan, such as the pressure of the Russian Federation, the fact that Russian is spoken more by Kazakhs and other ethnic minorities, and the fact that it is a Lingua Franca, that is, the language used between different ethnic groups, were examined.

Keywords: *Change of Alphabet, Latin alphabet, History of the alphabet, Kazakhstan*

Giriş

Kazakistan'ın da içinde olduğu Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılından itibaren Kiril Alfabesinden Latin alfabesine geçmek için çaba gösterdiler. Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan Latin Alfabesine hemen geçtiler. Kazakistan ve Kırgızistan ise Kiril Alfabesinde kalmaya devam etti. Kazakistan'da 12 Nisan 2017 tarihinden itibaren Latin alfabesine geçme tartışmaları başladı. Nihayet 26 Ekim 2017 tarihinde resmi olarak Kazakistan 2025'te Latin Alfabesine geçme kararı aldı ve resmi Latin alfabesi kabul edildi (*O Perevode Alfavita Kazahskogo Jazyka*, 2017). O tarihten sonra taslak Latin alfabesi birkaç defa değiştirildi. En son yeni Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev Latin alfabesine geçiş sürecini 2031'e kadar erteledi (*Novuju Versiju Alfavita Kazahskogo*, 2021). Bu makalede, Kazakistan'ın alfabe değişikliği kararını niye bu kadar geç vermesinin nedenleri ve karşılaştığı zorluklar ele alınacaktır.

Kazakistan'ın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmesi birçok açıdan önemlidir:

Birincisi, Kazakistan'ın hedefi gelişme ve batılılaşmadır. Bu nedenle Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş birçok acı hatıralarla dolu Sovyet geçmişi ile bağları koparmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda batılı ülkelerle ve daha önce Latin alfabesine geçen diğer Türk ülkeleriyle daha yakın ilişkiler ve bağlar anlamına gelmektedir (Fatyanova, 2023). Kazakistan, içeride ve dışarıda muhalefet ile özellikle Rusya'nın muhalefeti ile karşılaşmaktadır. Rusça Kazakistan'ın Kazakça ile beraber resmi dilidir (*Constitution of the Republic of Kazakhstan*, 7. madde).

Bu makalede Kazakistan'ın alfabe tarihi ve Latin alfabesine geçmede zorlukları, genel ve özel nedenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Literatürde öne çıkarılan bütün yayınların yeni

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yeni Türk Dili Bölümü, parassat.rakymberli@bk.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3573-4175>.

alfabeye dönüştürülmesi, eski nesillerin eğitimi gibi nedenlerle masraflı ve zor olması gibi genel nedenler yanında, bütün Türk ülkeleri içinde Rus nüfusunun fazla olması, Rusya'ya yakınlığı, Rus işgaline erken girip Rus kolonisi altında daha uzun süre kalması, Rusya'nın baskısı, Rusçanın Kazaklar ve diğer etnik azınlık tarafından daha çok konuşulması ve Lingua Franca yani farklı etnik gruplar arasında geçer dil olması gibi Kazakistan'a özel nedenler vardır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kısaca Türki Devletler ve Kazakistan Alfabe Tarihi incelenecek ve Kazakistan'da şimdiye kadar kullanılan alfabelerin ve geçiş dönemlerinin bir haritası çıkarılacaktır. İkinci bölümde literatür taraması yapılacak ve ülkeler neden alfabe değiştirirler ve hangi zorluklarla karşılaşır konularında teoriler tespit edilecek ve özellikle Kazakistan'ın alfabe değiştirme istemesinin nedenleri analiz edilecektir. Üçüncü bölümde ise yine literatürden yola çıkarak Kazakistan'ın spesifik olarak karşılaştığı zorluklar ele alınacaktır.

1. Türki Devletler ve Kazakistan'ın Alfabe Tarihi

Kazak halkının da aralarında bulunduğu Türk halkları, Bolşevik devriminden önce eski Türk yazısı ve Arap alfabesine dayalı Kazak alfabesini kullanırken, Bolşevik devriminden sonra Sovyet dil politikasının da etkisiyle 1929 yılında Latin alfabesine geçmişler ve daha sonra da Kiril alfabesine geçmişlerdir. Neredeyse on asırdır Arap alfabesini kullandıktan sonra 20. yüzyıl başlarında Türk dünyasında yeni alfabe arayışları başladı. Örneğin, 1922 yılında Azerbaycan hükümetinin kararıyla Yeni Harf Komitesi kuruldu. Bu komite, Azerbaycan (Türkçe) dili için Latin alfabesini derlemekle görevlendirildi. Bu, yeni alfabeye geçiş yolunda ilk ciddi adımdı. 1923 yılından itibaren Latin alfabesine geçiş süreci hızlandırıldı. 1926 yılında düzenlenen Birinci Türk Dil Birliği Türkoloji Kongresi'nin tavsiyesine göre 1 Ocak 1929'dan itibaren Azerbaycan'da Latin alfabesi yaygın olarak kullanılmaya başlandı (*1 Avqust – Azərbaycan Əlifbası, 2021*). Daha on yıl geçmeden Sovyetler Birliğinde birlik sağlama gerekçesiyle ve bütün Sovyetler Birliğinde 1939 yılında Kiril alfabesine geçildi. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan 1991 yılında tekrar Latin alfabesine geçti.

Özbekistan 2 Eylül 1993 tarihinde 1 Eylül 2000 tarihine kadar Latin Alfabetine kademeli olarak geçme kararı aldı ama bu süre 2005 yılına kadar uzatılmıştı. Fakat Özbekistan bir türlü tam olarak Latin alfabesine geçememiş sonunda hükümet kararıyla 1 Ocak 2023'ten itibaren tüm kuruluşların Latin alfabesine dayalı Özbek alfabesine geçeceği hedeflenmiştir. Ayrıca merkezi, yerel yazılı ve elektronik kitle iletişim araçları, internet siteleri, yayıncılar ve matbaa işletmelerinin faaliyetleri tamamen Latin alfabesine dayalı Özbek alfabesine aktarılması ve “Latin Harflerine Dayalı Özbek Alfabetinin Tanıtılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı” kamuoyunun dikkatine sunuldu. Bu projeye göre Özbekistan'da Latin alfabesine dayalı 28 harf ve bir harf kombinasyonundan oluşan yeni bir Özbek alfabesi önerildi (*Özbekistan 1 Ocak 2023'te Tamamen Latin Alfabetine Gececek, 2021*).

Türkmenistan'da bağımsızlık tarihinden itibaren Türkmen dilinin geliştirilmesine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. 24 Mayıs 1990'da “Devlet Dili Hakkında Kanun” kabul edildi. 12 Nisan 1993'te yeni Türkmen alfabesi kabul edildi. Türkmen hükümetinin çabaları sonucunda Türkmen dilinin bilimsel temelde çalışılması için büyük fırsatlar yaratılmıştır. “Türkmen Dili Açıklamalı Sözlüğü” ve “Türkmen Dili Yazım Sözlüğü” kitaplarının basımı ve kamuoyuna dağıtılması, Türkmen dilini daha detaylı incelemek ve karşılaşılan tarihi kelimelerin anlamlarını anlamak için büyük bir rehberdir (*21 Şubat Uluslararası Anadil Günü, 2022*). Özet olarak, sadece Azerbaycan Türkiye örneğini benimsediği için başarılı olmuş, Özbekistan'da ve Türkmenistan'da Latin alfabesine geçme süreci tam olarak

tamamlanamamıştır. Latin alfabesine geçme konusunda tartışmalar olmakla birlikte Kırgızistan ve Tacikistan hala Kiril alfabesini kullanmaktadır.

Asıl konumuz olan Kazakistan ise alfabe konusunda tarih boyunca çeşitli evrelerden geçmiştir. Kazak yazısı, Kazak dilinin harflerinden oluşan bir yazı sistemidir. Kazaklar eski çağlardan beri farklı yazı sistemlerini kullanıyorlar. Orhun alfabesi Kazaklarda ve diğer Türk halklarında ortak olan ilk runik yazıdır. Bu yazı tarzında Kültegin ve Bilge Kağan anıtları gibi eski Türk mirasları korunmuştur. Orhun, Yenisey ve Talas nehirlerinde 5-12. yüzyıllara uzanan runik yazıtlar bulundu. 8-9. yüzyıllarda İslam dininin Kazak bozkırlarına gelişi Arap yazısını da beraberinde getirdi. Arap grafiklerine dayalı yazı modeli 1929 yılına kadar korunmuştur. Yani yazılan eserlerin tamamı Arap alfabesi esas alınarak yazılmıştır. Çokan Velihanov, Abay Kunanbayoğlu, Maşhür Jüsip, Şakarım Kudayberdioğlu gibi büyük şahsiyetler tarafından kullanılmıştır. 20. yüzyılın başında Kazakistan'ın büyük alimlerinden Ahmet Baytursunoğlu Arap alfabesini Kazak dilinin kurallarına uyarlayarak Kazak alfabesini oluşturdu. Ahmet Baytursunoğlu'nun halkı için en büyük başarılarından biri, Arap alfabesinde değişiklikler yaparak Kazak alfabesini yaratmasıdır. Eski Arap yazısının halkın okuma-yazma becerisini engellediğini fark eden Ahmet Baytursunoğlu, 1910'lu yıllarda Arap yazısını Kazak diline uyarladı ve 1912'li yıllarda da kullanılmaya başlandı. Bu şekilde Kazak halkının hızlı okuryazarlığına ve eğitim arzusunun uyanmasına özel bir etkisi oldu. Bu alfabeğe göre kitaplar basıldı, öğrenciler eğitildi. Mağjan Jumabaev, Abay Kunanbayoğlu, Muhtar Avezov gibi devlerin eserleri bu alfabeğe göre yazılmıştır.

20. yüzyılın başındaki alfabe tartışması, Arap alfabesinin terk edilmesi ve Rus ya da Latin alfabesine geçiş etrafında dönüyordu. Türk halkları Baytursunoğlu'nun ıslah ettiği Arap alfabesini en ileri sistem olarak kabul etse de Rus alfabesinin hemen benimsenmesini savunanlar ile Latin alfabesini savunanlar arasında tartışmalar yaşanmış Latince merkezi, geçici olarak Latin alfabesini vaaz etmiş ve Latin alfabesini ilk kez Türk halklarına tanıtmıştır; sonunda 1929'da Latin alfabesine geçilmiştir. 1937-38'deki Stalin'in uyguladığı zulümden sonra Latin alfabesinden Rus alfabesine geçme fikri gündeme gelmiş ve 1940'tan itibaren halkın isteği bahanesiyle Kazaklar da dahil olmak üzere Sovyetler Birliğindeki Türk halkları Rus alfabesine geçirilmiştir. Özet olarak Arap alfabesi 1929 yılına kadar, Latin alfabesi 1929-1940 yıllar arasında ve Kiril alfabesi 1940 yılından günümüze kadar zamanı kapsamaktadır (*Qazaq (Latyn) Jazyynyñ Tarihy, 2020*).

2. Kazakistan'ın Latin Alfabesine Geçme Nedenleri

Literatürde ülkelerin neden alfabe değiştirdiklerine dair birçok neden ortaya konmuştur. Bunlardan ilki Kültürel ve Ulusal Kimlik: Alfabeyi değiştirmek, kültürel ve ulusal kimliği öne çıkarmanın bir yolu olarak görülebilir. Ülkenin dilini ve kültürünü yansıtan bir alfabe benimsenmek veya uyarlamak, bağımsızlığın ve gururun simgesi olabilir. Alfabe değişikliği ulusal kimliği öne çıkarmak ve bir ulusu sömürge veya işgalci geçmişinden uzaklaştırmak için bir araç olabilir. Kazakistan'ın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazandıktan sonra Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş durumunu analiz etmek gerekir. Dinmuhamed Ametbek'in ifade ettiği gibi:

Sovyetler Birliği'nin 1989 yılında yaptığı son nüfus sayımında; 17 milyonluk Kazakistan nüfusunun %39'unu Kazaklar, %37'sini Ruslar, kalanını ise Almanya, Ukrayna, Kore ve Özbekistan kökenli etnik gruplar oluşturmaktaydı. Kendi ülkesinde azınlık statüsüne düşmüş olan Kazakların yarısından çoğunun Ruslaştığı ve kendi ana dillerini bile konuşamadıkları göz önünde bulundurulduğunda; yeni Kazakistan Cumhuriyeti'nin, Kazak ulus-devleti olması çok uzak bir ihtimal olarak görülmekteydi. Kısacası bu yeni devletin ulusal kimlik sorunu bulunmaktaydı (Ametbek, 2017).

Kazakistan için iki kimlik yarıştıyordu. Birincisi, ülkenin daha çok güneyinde yaşayan daha milliyetçi Kazaklara göre Kazakistan tarihi Göktürk devletine dayanan Türk İslam

Dünyasının bir parçası olarak diğer Türk Devletleriyle yakın ilişki içinde olmalıydı. İkinci ise daha çok kuzeyde ve şehirlerde yaşayan Slav ve Ruslaşmış kazaklara göre Kazakistan Rusya'nın uzantısı olan yapay bir devlettir. Alfabe tartışması ise bu noktada öne çıkmaktaydı. Birinci gruba göre, Kazakistan Türkiye başta olmak üzere diğer Türk devletleri gibi Latin alfabesini benimsemeliydi. İkinci gruba göre ise, Kazakistan Kiril alfabesinde devam etmeliydi. Kazaklar azınlıkta oldukları için bağımsızlığın ilk yıllarında alfabe değişikliği gündeme gelemedi. Kazak hükümeti eğitilmiş Slav nüfusun ülkeyi terk etmesini istemiyordu. Fakat, ilerleyen yıllarda nüfus dengesi Kazaklar lehine değişerek 2023 yılında Kazak nüfusu %70'e çıktığında ülkenin kazaklara ait olduğu kesinleşti ve Latin alfabesine geçme taraftarı eğilim galip geldi.

İkinci, Modernizasyon ve Standardizasyon: Bazı ülkeler, yazı sistemlerini modernize etmek ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmek için alfabelerini değiştirir. Bu, diğer ülkelerle iletişimi, ticareti ve etkileşimi kolaylaştırabilir. Kazakistan'ın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişi, uluslararası standartlara uyum sağlamayı ve küreselleşmiş bir dünyada iletişimi geliştirmeyi amaçlayan daha geniş modernizasyon çabalarının bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Latin alfabesine geçiş, Kazak dilinin gelişmesi ve modernleşmesi açısından bir ihtiyaç olduğunu söyledi (Latinica dlja Kazahstana, 2019).

Üçüncüsü, Siyasi Sebepler: Alfabe değişiklikleri siyasi faktörlerden de kaynaklanabilir. Örneğin yeni bir hükümet, farklı bir alfabe benimseyerek önceki rejimin politikalarından veya etkilerinden uzaklaşmak isteyebilir. Alfabe değişikliklerinin siyasi ideolojiler ve güçten nasıl etkilendiğini araştırmak gerekir. Kazakistan'da Sovyetler Birliğinin yıkılması ile komünizm ideolojisinden pazar ekonomisine geçmeyle değişen yeni siyasi rejim alfabe değişikliği ile yansıtılmıştır. Lyazzat Kimanova'nın belirttiği gibi:

Kiril alfabesinin benimsenmesi, Orta Asya dillerinin sözcüksel, fonolojik, morfolojik ve hatta sözdizimsel alanlarda Rusçadan etkilenmesine kapı açmıştır. Belki de en bariz etki, Rusça terimlerin bu dillere kitlesel akışı olmuştur. Orta Asya'dakiler de dahil olmak üzere genç Sovyet devletindeki pek çok dilin, Komünist bir toplumda en önemli olduğu düşünülen sözcüksel alanlarda, yani Marksizm'in dili, Sovyet siyasi yapısı, bilim ve teknoloji ve sanayileşme açısından yetersiz olduğu düşünülüyordu. Dolayısıyla bu kavramları ifade eden terimlerin dillere kazandırılması gerekiyordu (Kimanova, 2011: 1024).

Dördüncüsü, Dil Planlaması ve Dilsel Hususlar: Yeni alfabe arayışında fonetik doğruluk ve öğrenme kolaylığı gibi dilsel faktörler de rol oynayabilir. Bir dilin seslerini daha iyi temsil etmek veya yazım ve okumayı basitleştirmek için yeni bir alfabe tanıtılabilir. Hangi alfabenin Kazak Türkçesinin seslerini ve fonetiğini daha iyi yansıttığı tartışılmaktadır. Dilbilimciler Latin alfabesinin Kazak diline daha uygun olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin, Kanat Tasibekov Latin alfabesine geçişten yanadır. Tasibekov, "Bu bariz bir gerekliliktir, çünkü Kazak dilinin incelenmesi, Kiril alfabesinin yetersiz standardizasyonu nedeniyle sıklıkla karmaşık hale geldi ve bu da sorunlara neden oldu. Örneğin bazı kelimelerin nasıl yazılacağı belli değil. Latin alfabesine geçişin Kazak dilinin gelişimini hızlandıracağını ve dilde reform yapılmasına olanak sağlayacağını söylemiştir" (Altynbayev, 2021).

Beşincisi, Uluslararası ilişkileri geliştirme ve benzer dili konuşan ülkeler ile uyum sağlama isteğidir. Bunu gerekçesi, diğer kardeş ülkeler ile daha iyi iletişim kurabilme ve bütünleşme arzusudur. Bağımsız Türk devletlerinden Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan Latin alfabesine daha önce geçmişler ya da bir geçiş süreci içinde Kiril tabanlı eski alfabe ile birlikte bir süre kullanmayı öngörmüşlerdir. Türk dünyasının birliğinin sağlanması için ortak alfabe çağrıları öteden beri yinelenmektedir ve çalışmalar yapılmaktadır: "Bilindiği gibi Latin harfler temelinde Türk dünyasının ortak alfabe sistemi daha SSCB'nin çöküşünün arifesinde, Türk dünyası kavramı ilk ortaya çıktığında gündeme

gelmişti. Bu konuda ilk somut karar 18-20 Kasım 1991 tarihinde İstanbul'da Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde toplanan dilbilimciler tarafından alınmıştı. Toplantıya Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi ülkelerden katılan 28 dil bilimcisi “Çağdaş Türk Alfabeleri” sempozyumunda Türk dünyası için geçerli 34 harfli bir latin alfabesini belirlediler. Bu alfabe 29 harfli Türkiye alfabesine bazı Türk lehçelerinde mevcut sesleri karşılamak için “Ä ä, X x, Q q, Ñ ñ, W w” harflerinin eklenmiş halidir.” (Türk Keneşi (Konseyi) ve Türk Dünyasının 34 Harfli Ortak Alfabe Sistemi, 2012).

3. Kazakistan'ın Karşılaştığı Zorluklar

Ancak alfabe reformu hem pratik hem de kültürel açıdan dikkatle ele alınması gereken önemli engellerle karşılaşabilir. Literatürde, farklı bağlamlarda alfabelerin değiştirilmesiyle ilgili zorluklar araştırılmıştır. Bu zorluklardan ilki Dilbilimsel Hususlar: Alfabe reformu, bir dilin fonetik, morfolojik ve sözdizimsel yönlerini etkileyebilecek yazım sisteminin değiştirilmesini içerir. Dilbilimciler, herhangi bir değişikliğin seslerin ve yapıların temsilinde netlik ve tutarlılığı sağlaması, konuşmacıların okunabilirliğini ve anlamasını sağlaması gerektiğini savunuyorlar. Bazıları Latin alfabesinin Kazak dilinin ses ve fonetiğini tam olarak yansıtamayacağını savunmaktadırlar (Qazaqtyñ Qoğam Qairatkerleri, 2013).

İkinci zorluk ise Kültürel ve Toplumsal Faktörler: Alfabeyi değiştirmek çoğu zaman kültürel kimlik ve tarihi mirastan kaynaklanan dirençle karşılaşır. Milletler alfabelerini kültürel gururun ve ulusal kimliğin simgeleri olarak görüyor, bu da önerilen reformları hassas ve tartışmalı hale getiriyor. Bilim adamlarının yaptığı araştırmalar, alfabe reformunun kültürel ve toplumsal boyutlarını inceleyerek siyasi, etnik ve dilsel faktörlerin halkın tutumlarını ve yazım değişikliğine yönelik hükümet politikalarını nasıl etkilediğini vurguluyor. Kazakistan'ın çok etnikli ve çok dilli yapısı nedeniyle Latin alfabesine geçmek zorlaşmaktadır. Rusça Kiril alfabesi ile yazılmaya devam etmektedir. 2023'ün başındaki ulusal kompozisyon aşağıdaki gibidir. Kazaklar: 13.965.956 kişi (% 70,7), Ruslar: 3.000.611 kişi (% 15,2), Özbekler: 643.363 kişi (% 3,3) (*Qazaqstan Respublikasy Strategialyq josparlau jäne reformalar agenttıgı Ültyq statistika bürosy*, 2023). Verilere göre 2023 nüfus sayımı sırasında Kazakistan nüfusu yüzde 80,1'i Kazakça konuştuğunu, yüzde 49,3'ü ise günlük yaşamda Kazakça kullandığını belirtti. Yalnızca % 19,9'u Kazak dilini hiç konuşmadığını belirtmiştir.

Latin alfabesine düşman bazıları “Kiril alfabesiyle” yazılan yarım asırlık mirasımızı kaybederiz, “Latin alfabesini öğrenmek çok zor, yine cahillığe düşeriz”, “ekonomik durumumuz buna müsait değil”, “uluslararası ilişkilerimize zarar gelir” vs. gibi gerekçeleri öne sürmektedirler. Bunların hepsi bizim için yeni bir şey değildir, Latin alfabesine geçen, geçmekte olan, geçmeyi arzu eden Kazaklardan başka halklar bu zorlukları göze almaktadır. Bunların hepsinin titizlikle incelendiğini bilmemiz gerekiyor. “Eski manevi mirasımızı kaybederiz” diye birisi söyleyecekse, onu da Özbeklerin söylemesi gerekiyordu. Türk halklarının içinde Türklerden başka Arap alfabesini asırlar boyu kullanan Özbekler Arap alfabesini değil, Latin alfabesini seçmiş durumdadırlar. “Latin alfabesini öğrenmek çok zor” diyenler Latin alfabesini hiç anlamayanlardır. Yabancı dilleri okuldan öğrenmeye başladığımız için Latin alfabesini hepimiz iyi biliriz, bununla birlikte “Latin alfabesine hemen bir sene içinde geçeriz” diyen kimse yok. Bu iş beş yıldan on yıla kadar bir süre içinde titizlikle çalışılarak gerçekleştirilmelidir. (Ebduali Kaydorov, 1997)

Üçüncüsü Eğitimsel Zorluklar: Alfabe reformu, özellikle okuryazarlık oranlarının düşük olduğu veya yeni alfabenin eskisinden önemli ölçüde farklılaştığı bölgelerde, önemli eğitim zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Eğitimciler öğretim materyalleri geliştirmeli, öğretmenleri eğitmeli ve öğrenciler için sorunsuz bir geçiş sağlamalıdır. Eğitim araştırmacılarının çalışmaları, okuryazarlık oranları, dil edinimi ve eğitim politikası üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere alfabe reformunun eğitimsel sonuçlarını

araştırmaktadır. Kazakistan'da bu eğitim materyallerinin geliştirilmesi ve öğretmenlerin eğitimi zor ve pahalı bir süreçtir.

Dördüncü zorluk, Teknolojik Adaptasyon: Yeni bir alfabenin benimsenmesi, klavyelerin, yazı tiplerinin, yazılımların ve dijital platformların güncellenmesi de dahil olmak üzere kapsamlı teknolojik adaptasyonu gerektirir. Bu teknolojik zorlukların üstesinden gelinememesi, alfabe reformunun etkili bir şekilde uygulanmasını engelleyebilir. Bilim adamlarının araştırmaları, alfabe değişiklikleriyle ilişkili teknolojik engelleri araştırıyor ve altyapı geliştirmenin ve dijital okuryazarlık girişimlerinin önemini vurguluyor. Kazakistan'da teknolojik adaptasyon hem pahalı hem de sancılı bir süreçtir. Yedi yıl geçiş sürecinin 664 milyon dolar olacağı tahmin edilmiştir (Chen, 2018). Ama Kırgızistan gibi diğer Türk devletleriyle karşılaştırılınca Kazakistan'ın milli geliri bu yükü kaldırabilecek seviyededir.

Beşinci ve sonuncu zorluk ise, siyasi ve uluslararası zorluklardır. Ülkeler özellikle eski kolonilerin alfabe değişiklikleri emperyalist ülkeler tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Kazakistan'ın kaderinin Rusya ile beraber olduğu, alfabe değişikliğinin Rusya'yı kızdıracığını savunan özellikle yaşlı bir Kazak nüfusu vardır. Rusya'da Kazakistan'ın alfabe değişikliğinin Rusya karşıtlığı anlamına geleceğini ifade edenler vardır:

Rus hükümeti şu ana kadar hikâye hakkında yorum yapmaktan kaçındı. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in kültürel işlerden sorumlu özel temsilcisi eski kültür bakanı Mikhail Shvydkoy, Kiril alfabesini terk edip Latince tercih etmenin birçok Kazak'ı Rus dilinden daha da uzaklaştırabileceğini söyledi. Bu arada hükümet yanlısı gazete *Nezavisimaya Gazeta*, "Kazakistan'ın Latinceye Geçişini Rusya İçin Bir Sinyaldir" başlıklı bir makale yayınladı. Popüler bir Rus gazetesi olan *Moskovsky Komsomolets* gibi diğerleri daha da ileri gitti. Kendi "uzmanı" olarak tanımladığı *Fergana Haber Ajansı'nın* genel yayın yönetmeni Daniil Kislov ile bir röportaj yayınladı; Kislov, Kazakistan'ın en sonunda kendisini kültürel ve ekonomik bir "geri kalmışlık" durumunda bulacağını söyledi (*Rossiyskaya Gazeta*, 18 Nisan; *Nezavisimaya Gazeta*, 13 Nisan; *Moskovsky Komsomolets*, 12 Nisan) (Voloshin, 2017).

4. Kazakistan Alfabe Değişikliği Süreci

Kazakistan alfabe değişikliğine karar verdikten sonraki süreç de sancılı olmaktadır. Kazakistan'ın kabul ettiği alfabenin de 1991'de tavsiye edilen alfabeden farklı olduğu görülmektedir. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 26 Ekim 2017'de Kiril'den Latin harflerine geçmek üzere kabul ettiği ilk alfabenin (bk. Tablo 1) temel prensibi, standart İngilizce temelli bilgisayar klavyesinden harflerin alınmasıydı. Böylece bilgisayar yazılımları ve internet kullanımıyla uyumlu bir alfabe amaçlanıyordu. Klavyede bulunmayan Kazakçaya mahsus harfler ise yanlarına birer kesme işareti konmak suretiyle eklenecekti. Ancak bu durum hem yazmayı güçleştirdi hem de yazının estetik görünmemesine yol açtı. (Kara, 2022)

Siyasiler ve entelektüeller Latin alfabesinin topluma benimsetilmesi amacıyla aktiviteler düzenlediler. Kazakistan Başbakanı Askar Mamin, Kazak dili alfabesinin Latin alfabesine aktarılmasına ilişkin milli komisyon toplantısı düzenledi. Kültür ve Spor Bakanı Aktoty Rayymkulova ve A. Baitursynov Dilbilim Enstitüsü Müdürü Anar Fazylzhanova, Dijital Kalkınma, Yenilik ve Havacılık Sanayi Bakanı Bagdat Musin, Eğitim ve Bilim Bakanı Ashat Aimagambetov, Kazakça harflerinin klavyede düzenlenmesi projesi hakkında bilgi verdi. Ayrıca Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi akademisyeni, filoloji bilimleri doktoru, Profesör Zeynep Bazarbayeva, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu Meclis Milletvekili Sauytbek Abdirahmanov, Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu Senatosu Milletvekili Murat Baktiyaroviç, L. Gumilev Devlet Üniversitesi Rektörü, Tarih Doktoru Yerlan Sydykov, Profesör Hangeldi Abjanov, Kazakistan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Eraly Togzhanov açıklamalarda bulundu.

2017 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in girişimiyle Kazak dili alfabesinin Latin grafiklerine aktarılması çalışmaları

başladı. Ekim ayında devlet başkanı Kasym-Jömert Tokaev'in görevinin uygulanması çerçevesinde alfabenin 40'tan fazla versiyonunun yanı sıra Kazak dilinin yazım kuralları ve klavyedeki harflerin düzenine ilişkin taslak kurallar gözden geçirildi. Bugüne kadar Latin alfabesi birkaç defa değişti.

12 Eylül 2017 Kazak alfabesinin yeni versiyonunun geliştirilmesi sırasında öncelikle Kazak dilinin ses sistemi dikkate alındı. Bunun sonucunda yeni alfabede 25 harf oluştu. Yeni alfabenin Latin alfabesine göre hazırlanması projesi şu prensibe dayanıyordu: bir harf - bir ses, bir harf - iki ses ve bir ses (digraf sistemi). Kazak dilinin ses sistemini tam olarak korumak için alfabeğe sekiz digraf eklendi (*Qazaq Älipbiiniñ Jaña*, 2017).

№	Латын таңбасы	Дыбысталуды	№	Латын таңбасы	Дыбысталуды
1	Aa	Аа	13	Mm	Мм
2	Bb	Бб	14	Nn	Нн
3	Cc	Цц	15	Oo	Оо
4	Dd	Дд	16	Pp	Пп
5	Ee	Ее	17	Qq	Ққ
6	Ff	Фф	18	Rr	Рр
7	Gg	Гг	19	Ss	Сс
8	Hh	Хх/Һһ	20	Tt	Тт
9	Ii	Іі/Ііу	21	Uu	Үү
10	Jj	Үү	22	Vv	Вв
11	Kk	Кк	23	Ww	Уу
12	Ll	Лл	24	Yy	Ыы
			25	Zz	Зз

Tablo 1: 12 Eylül 2017 yıl Kazak alfabesinin yeni versiyonu

19 Şubat 2018 değiştirildi (Tablo 2) (*Latyn älipbiiniñ nūsqasyna özgeris engızıldı*)

№	Жазылуы	Дыбысталуды	№	Жазылуы	Дыбысталуды
1	A a	[a]	17	Ñ ñ	[ɲ]
2	Ä ä	[ɛ]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	Ö ö	[ø]
4	D d	[d]	20	P p	[p]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[r]
7	G g	[g]	23	S s	[s]
8	Ğ ğ	[ɣ]	24	T t	[t]
9	H h	[x], [h]	25	U u	[y]
10	I i	[i]	26	Ū ū	[y]
11	І і	[ɪ], [i]	27	V v	[v]
12	J j	[ʒ]	28	Y y	[ɣ]
13	K k	[k]	29	Ÿ ŷ	[y]
14	L l	[l]	30	Z z	[z]
15	M m	[m]	31	Sh sh	[ʃ]
16	N n	[n]	32	Ch ch	[tʃ]

Tablo 2: 19 Şubat 2018 yıl Latin alfabesine harfler eklendi

21 Ekim 2019 yılında Kazak dilinin alfabesi Latin grafiklerine dayalı olarak geliştirildi. Eğitim kurumlarında ileri düzey alfabetik karakterlerin yazımı ve okunmasına yönelik bir anket yapıldı. Kamuoyunun dikkate alınması amacıyla açık tartışmalar düzenlendi. Gelişmiş alfabedeki harf sayısı 31'dir, alfabe yalnızca Latin alfabesinin temel sisteminin sembollerinden oluşur. Bu alfabe Kazak dilinin 28 sesinin tamamını içermektedir. Modern Kazak harfleri ə(ä), ö(ö), y(ü), y(y) ve r(r), ı(ı) aksan işaretleriyle temsil edilir. Alfabede kullanılan aksan işaretleri, nokta işareti (.), makron (˘), sedile (˙), brevis (˘) uluslararası uygulamada kullanılmaktadır. (Tablo 3)

№	latynlaşma	kirilşə	əripin atayım	№	latynlaşma	kirilşə	əripin atayım
1	A a	А а	а	18	O o	О о	о
2	Ä ä	Ә ә	ә	19	Ö ö	Ө ө	ө
3	B b	Б б	бы	20	P p	П п	пы
4	D d	Д д	ды	21	Q q	Қ қ	қы
5	E e	Е е	е	22	R r	Р р	ыр
6	F f	Ф ф	фы	23	S s	С с	сы
7	G g	Г г	гі	24	Ş ş	Ш ш	шы
8	Ğ ğ	Ғ ғ	ғы	25	T t	Т т	ты
9	H h	Х х, Н н	һы	26	U u	У у	уу
10	İ i	Й й, И и	ий	27	Ū ū	Ү ү	үү
11	I i	І і	і	28	Ū ū	Ү ү	үү
12	J j	Ж ж	жы	29	V v	В в	вы
13	K k	К к	кі	30	Y y	Ы ы	ы
14	L l	Л л	лы	31	Z z	З з	зы
15	M m	М м	мы				
16	N n	Н н	ны				
17	D ð	Ң ң	ңы				

Tablo 3: 21 Ekim 2019 yılındaki Kazak Latin alfabesinin son versiyonu

Alfabe, Kazak dilinin yazı geleneğinde oluşturulan “tek ses - tek harf” ilkesine tam olarak uygundur. Yeni alfabe kademeli geçişin 2023’ten 2031’e kadar geçmesi planlanıyor (*Latyn grafikasyndağy jaña qazaq älpbi jarialandy*).

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kıdemli Gazetecisi Azer Hasret, Latin - Türk entegrasyonuna geçiş makalesinde Manevi kardeşimiz Kazakistan’ın tüm trendlerini çok önemsiyor ve orada atılan her yenilikçi adıma minnettarız. Kazak dilinin tamamen Latin alfabesine geçmesi bizi çok mutlu etti. Hepimizin bildiği gibi Azerbaycan daha önce Latin alfabesine geçmişti. Türk dünyası ile bütünleşmemizde büyük bir yol açtı. Ayrıca Latin alfabesine geçişin Azerbaycan’ın dünyayla bütünleşmesine büyük etkisi oldu. Bugün saygın bir ülke olan Kazakistan, dünya siyasetinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür ülkelerin dünya platformlarına entegrasyonu zorunlu olarak Latin grafiğine geçişi gerektiriyor. Bu adım aynı zamanda diğer Türk halklarıyla yakınlaşmayı da desteklemektedir.

Latin alfabesine geçişteki çözülemeyen düğümü çözen muhterem büyüğümüz Nursultan Abişoğlu Nazarbaev, tüm Türk dünyasının saygın bir çocuğu ve dünya çapında bir siyasetçi olarak halkın çıkarlarına tarihi bir hizmet daha yaptı. Dış güçler, Latinceye geçiş konusunda Kazak halkının ve Cumhurbaşkanı’nın isteklerine saygı duymalıdır fikrini söylemektedir (*Jaña latyn grafikasynda qatysty pikirler*).

Sonuç

18-20 Kasım 1991’de “Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumundan sonra Kiril’den Latin harflerine geçen ilk ülke Azerbaycan Cumhuriyeti oldu. 25 Aralık 1991’te Azerbaycan’ın bu kararı almasını 12 Nisan 1993’te Türkmenistan ve 2 Eylül 1993’te Özbekistan takip etti. Ancak Kazakistan’ın Latin harflerine geçiş kararı alabilmesi için aradan 24 yıl kadar daha bir zaman geçmesi gerekti. Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev 26 Ekim 2017’de Kiril harflerinden Latin harflerine geçiş kararına imza attı. Böylece 1991’de SSCB’nin çökmesi ve cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanmasının ardından geçen 27 yıllık zaman içinde Kırgızistan hariç tüm ülkeler Kiril harflerinden Latin harflerine geçmiş oldular. Son kalan Kırgızistan’ın da Kazakistan’ın Latin harflerine geçmesinin ardından bu yönde karar alması bekleniyor (Kara, 2022).

Geç de olsa Kazakistan’ın Latin alfabesine geçiş kararı önemlidir. Çünkü bugün Kazakistan, Türk dünyasının siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türk Keneşi, Türk Akademisi ve TürkPA gibi Türk dünyasında önemli iş birliği kurumlarının ortaya çıkmasında öncü rol oynadı. Bu nedenle Kazakistan’ın Latin alfabesine geçme kararı, Türk dünyasında tek Latin alfabesi meselesinin de gündeme gelmesine neden oldu.

Sonuç olarak alfabe reformu dilsel, kültürel, eğitimsel, teknolojik ve politik boyutları kapsayan karmaşık bir dizi zorluk sunmaktadır. Başarılı uygulama, sağlam planlama, paydaş katılımı ve yerel bağlamlara duyarlılık ile birlikte bu faktörlerin dikkatli bir şekilde dikkate alınmasını gerektirir. Alfabe reformu dilsel modernizasyon ve kültürel canlandırma için

fırsatlar sunarken, engelleri disiplinler arası araştırma ve kapsayıcı karar alma süreçlerine olan ihtiyacın altını çiziyor.

KAYNAKÇA

- 1 Avqust – Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günüdür. (2021). <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2021/08/01/1-avqust-az-rbaycan-lifbasi-v-az-rbaycan-dili-gunudur-1679909>
- 21 Şubat Uluslararası Anadil Günü. (2022). <https://www.atavatan-turkmenistan.com/21-nji-fewral-halkara-ene-dili-guni-2/>
- Altynbayev, K. (2021). *Kazakhs Express Approval of New Latin-Based Alphabet*. Caravanserai. https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2021/05/10/feature-01
- Ametbek, D. (2017). Kazakistan'ın Ulusal Kimliği ve Latin Alfabeti. *ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*. <https://www.ankasam.org/kazakistanin-ulusal-kimligi-ve-latin-alfabesi/>
- Chen, D. H. (2018). *The Cost of Changing an Entire Country's Alphabet*. <https://www.bbc.com/worklife/article/20180424-the-cost-of-changing-an-entire-countrys-alphabet>
- Constitution of the Republic of Kazakhstan*. (t.y.). Akorda.Kz. Geliş tarihi 24 Mart 2024, gönderen <https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912>
- Ebduali Kaydorov. (1997). *Kazakistan'da Latin Alfabeti Meselesi*. https://bilig.yesevi.edu.tr/shw_artcl-3559.html
- Fatyanova, U. (2023, Mart 20). The Role of Transition of Kazakh Language from Cyrillic Alphabet in Decolonisation. *CABAR.Asia*. <https://cabar.asia/en/the-role-of-transition-of-kazakh-language-from-cyrillic-alphabet-in-decolonisation>
- Jaña Latyn Grafikasyna Qatysty Pıklarler. (t.y.). Geliş tarihi 03 Nisan 2024, gönderen <https://egemen.kz/article/165368-zhanha-latyn-grafikasyna-qatysty-pikirler>
- Kara, A. (2022). Kazakistan'ın Latin Alfabetine Geçiş Süreci ve Türk Dünyasında Alfabe Birliği. *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler II. Cilt*, 99-110. <https://doi.org/10.37879/9789751749994.2022.7>
- Kazakhstan's Government Refutes Russian Media Claim About Alphabet*. (t.y.). Geliş tarihi 11 Nisan 2024, gönderen <https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstans-government-refutes-russian-media-claim-about-alphabet-2019-7-18-2/>
- Kimanova, L. (2011). Analysis of Arguments in the Public Debate on the Alphabet Change in bilingual Kazakhstan. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(3), 1021-1035.
- Latinica Dlja Kazahstana: Tjurkizaciya, Vesternizaciya Ili Bespoleznaja Iniciativa? (2019). *CABAR.asia*. <https://cabar.asia/ru/latinita-dlya-kazahstana-tyurkizatsiya-vesternizatsiya-ili-bespoleznaya-iniciativa>
- Latyn Älpbiiniñ Nüsqasyña Özgeris Engizildi*. (t.y.). Geliş tarihi 03 Nisan 2024, gönderen <https://egemen.kz/article/165178-latyn-alipbiinin-nusqasyña-özgeris-engizildi>
- Latyn Grafikasındaǵy Jaña Qazaq Älpbi Jarialandy—«Qazaqstan» Ülttyq Teleornasy*. (t.y.). Geliş tarihi 03 Nisan 2024, gönderen <https://qazaqstan.tv/news/136504/>
- Novuju Versiju Alfavita Kazahskogo Jazyka Na Latinice Predstavili V Pravitel'stve(kazak Dili Alfabesinin Latince Yeni Versiyonu Hükümete Sunuldu)*. (2021, Ocak 28). Казинформ. https://www.inform.kz/ru/novuyu-versiyu-alfavita-kazahskogo-yazyka-na-latinice-predstavili-v-pravitel-stve_a3746482
- O Perevode Alfavita Kazahskogo Jazyka S Kirillicy Na Latinskuju Grafiku (Kazak Dili Alfabesinin Kiril Alfabesinden Latin Alfabetine Çevrilmesi Hakkında)*. (2017). Akorda.kz. https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-perevode-alfavita-kazahskogo-yazyka-s-kirillicy-na-latinskuyu-grafiku
- Özbekistan 1 Ocak 2023'te Tamamen Latin Alfabetine Gececek*. (2021). TRT Avaz. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avryasyadan/ozbekistan-1-ocak-2023te-tamamen-latin-alfabesine-gececek/60266c9c01a30abe505ec23b>
- Qazaq Älpbiiniñ Jaña Nüsqasy Üsynyldy(Kazak Alfabesinin Yeni Nüshası Sunuldu)*. (2017). Главные новости Казахстана - Tengrinews.kz. https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazak-alpbinn-jana-nuskasyi-usyinyldyi-283386/
- Qazaq(latyn) Jazyynyñ Tarihy Men Bügingisi—Respublikalyq Bilim Portaly*. (2020, Ekim 14). <https://bilimger.kz/83041/>
- Qazaqstan Respublikasy Strategialyq josparlau jäne reformalar agenttiǵy Ülttyq statistika bürosy*. (2023). <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/demography/publications/9412/>
- Qazaqtyñ Qoǵam Qairatkerleri Latyn Älipbiine Köşuge Qarsy Şyqty (kazak Kamuoyunun Önde Gelenleri Latin Alfabetine Geçişe Karşı Çıktı)*. (2013, Şubat 14). NUR.KZ. <https://kaz.nur.kz/society/250192-kazaktyn-kogam-kajratkerleri-latyn-elipbiine-koshuge-karsy-shyky/>
- Türk Keneşi (Konseyi) ve Türk Dünyasının 34 Harfli Ortak Alfabe Sistemi. (2012, Aralık 7). <https://www.abdulvahapkara.com/turk-kenesi-ve-alfabe/>

Voloshin, G. (2017). *Nazarbayev's Call for Latin Alphabet for Kazakh Worries Russia*. Jamestown.
<https://jamestown.org/program/nazarbayevs-call-latin-alphabet-kazakh-worries-russia/>